

Aleksandra Kuczyńska-Zonik

Litwa, Łotwa i Estonia świętują 30. rocznicę „łańcucha bałtyckiego”

„Łańcuch bałtycki” (est. Balti kett, łot. Baltijas ceļš, lit. Baltijos kelias) połączył około 2 mln mieszkańców Litwy, Łotwy i Estonii, należących wówczas do Związku Radzieckiego. Na przestrzeni ponad 600 km, wzdłuż dróg łączących trzy stolice, żywy ludzki łańcuch utworzyli ludzie trzymający się za ręce. Pokojowa akcja protestacyjna, przeprowadzona 23 sierpnia 1989 r., w rocznicę podpisania paktu Ribbentrop–Mołotow, była wyrazem sprzeciwu wobec ówczesnej sytuacji politycznej oraz wzmacniała dążenia trzech państw bałtyckich do niepodległości. „Łańcuch bałtycki” upamiętnia jedno z najbardziej dramatycznych wydarzeń w historii najnowszej państw, a zarazem jest symbolem jedności narodów i ich wspólnego dziedzictwa.

Znaczenie historyczne. „Łańcuch bałtycki” był możliwy dzięki polityce pierestrojki i głośności Związku Radzieckiego oraz ożywieniu ruchów demokratycznych w republikach bałtyckich w latach 80. XX w. Już wcześniej, 23 sierpnia 1979 r., 45 Litwinów, Łotyszy i Estończyków wystosowało wspólnie publiczny list do sekretarza generalnego ONZ, władz Związku Radzieckiego, NRD i RFN oraz sygnatariuszy Karty Atlantyckiej – tzw. Apelu bałtycki – z żądaniem uznania paktu Ribbentrop–Mołotow za nieważny. W odpowiedzi 13 stycznia 1983 r. Parlament Europejski przyjął rezolucję, w której potępił okupację republik bałtyckich przez Związek Radziecki.

Chociaż nie jest pewne, kto zainicjował ideę wspólnego pokojowego protestu w republikach bałtyckich (wskazuje się, że pomysł mógł powstać podczas Zgromadzenia Bałtyckiego w Tallinie w maju 1989 r. lub w Parnawie 15 lipca tego roku), jako jeden z pierwszych kwestię tę podnosił Edgar Savisaar, przewodniczący estońskiego Frontu Ludowego i późniejszy burmistrz Tallina. W organizację zaangażowane były działające w tych państwach fronty ludowe – litewski Sajūdis, estoński Rahvarinne i łotewski Tautas Fronte. Był to niewątpliwie sukces inspiratorów wydarzenia, gdyż decyzja o jego organizacji zapadła jedynie miesiąc wcześniej, w czasie gdy reżim totalitarny był jeszcze relatywnie silny. Największe obawy od samego początku dotyczyły tego, czy będzie wystarczająco dużo ludzi, aby połączyć łańcuch. Ostatecznie, według szacunków, w demonstracji wzięło udział około 700 tys. Estończyków, 500 tys. Łotyszy i 1 mln Litwinów, czyli co czwarty mieszkaniec republik. W Wilnie w proteście uczestniczyło również ponad 200 aktywistów ówczesnego Wileńskiego Miejskiego Oddziału Związku Polaków na Litwie, którzy solidaryzowali się z Litwinami. W najważniejszym momencie, o godz. 19.00, wszyscy demonstranci na 15 minut wzniesli do góry ręce.

„Łańcuch bałtycki” był istotnym elementem wzmacniającym tożsamość narodową w okresie odbudowy państwowości litewskiej, łotewskiej i estońskiej w latach 1988-1991 (do jednego z pierwszych protestów przeciwko paktowi Ribbentrop–Mołotow doszło w 1987 r. w parku Hivre w Tallinie). Był aktem solidarności oraz żywym przykładem pokojowego manifestu. Po tym wydarzeniu społeczeństwo międzynarodowe zwróciło większą uwagę na aspiracje tych państw i ich dążenie do wyzwolenia się spod radzieckiej strefy wpływów, co do tej pory nie należało do priorytetów państw Zachodu. Po opublikowaniu materiałów w mediach zachodnich w wielu miastach na całym świecie, m.in. w Berlinie, Bonn, Moskwie, Melbourne, Sztokholmie i Toronto, odbyły się manifestacje poparcia dla republik bałtyckich. W niecały rok później, 11 marca 1990 r., Litwa jako pierwsza spośród republik bałtyckich ogłosiła niepodległość. W dwa lata po proteście niepodległość wszystkich trzech państw została uznana przez społeczność międzynarodową.

Upamiętnienia. Swoistym hymnem wydarzenia sprzed 30 lat stał się skomponowany przez Borisa Reznika trójjęzyczny utwór *Państwa bałtyckie budzą się* (lit. *Bunda jau Baltija*, łot. *Atmostas Baltija*, est. *Ärgake, Baltimaad*). Współcześnie został on wykonany przez Žilvinasa Bubelisa (część litewska), Viktora Zemgalsa (część łotewska) i Tarmo Pihlapa (część estońska). Z inicjatywy Litwy w 2013 r. trzy jednakowe granitowe płyty w kształcie śladów

stóp, zaprojektowane przez litewskiego artystę Gitenisa Umbrasasa, odsłonięto w stolicach trzech państw bałtyckich (24 maja – w Wilnie, przy placu Katedralnym, 30 sierpnia – w Rydze, na skrzyżowaniu ulic Kaļķu i Vaļņu, oraz 20 sierpnia – w Tallinie, przy placu Wolności). W Wilnie pod płytą zakopana została kapsuła czasu z przesłaniem dla przyszłych pokoleń. „Łańcuch bałtycki” symbolizuje również wyjątkowa rzeźba – „Droga wolności” – odsłonięta w 2010 r., o wymiarach: 63 m długości i 3,5 m wysokości, w barwach litewskiej flagi, zbudowana z ponad 20 tys. cegieł. „Łańcuch bałtycki” został wpisany do *Księgi rekordów Guinnessa* jako najdłuższy łańcuch ludzki (w 2004 r. za najdłuższy został uznany łańcuch ludzki łączący miejscowości Teknaf i Tentulia w Bangladeszu, w którym uczestniczyło około 5 mln ludzi). W 2009 r. dzięki wsparciu Polski, Szwecji i innych państw dokumenty „łańcucha bałtyckiego” zostały wpisane na Światową Listę Programu UNESCO „Pamięć Świata”, co potwierdza jego znaczenie w skali międzynarodowej. Dał on również impuls demokratycznym ruchom w innych częściach świata, np. „katalońskiej drodze” na rzecz niepodległości od Hiszpanii (11 września 2013 r.), o długości 400 km, w której uczestniczyło około 1,6 mln osób, oraz prodemokratycznemu ruchowi w Hongkongu przeciwko uciskowi ze strony Chin, który odbył się 23 sierpnia br. i zgromadził około 2 mln demonstrantów.

Współczesne znaczenie. Wydarzenia upamiętniające „łańcuch bałtycki” odbywają się co roku w ramach Europejskiego Dnia Pamięci Ofiar Stalinizmu i Nazizmu, znanego również jako Międzynarodowy Dzień Czarnej Wstążki, który obchodzony jest we wszystkich państwach bałtyckich oraz w ambasadach i konsulatach przy udziale diaspory. W tym roku szeroko zakrojony program dyplomacji publicznej nosi nazwę „Łańcuch Bałtycki 30”. Na Litwie tegoroczne uroczystości odbywają się pod hasłem „Baltijos kelias – tai mes” („Jesteśmy drogą bałtycką”), które ma symbolizować jedność i ciągłość pokoleń. Między innymi z tej okazji zaprezentowano unikatową interaktywną instalację składającą się ze starych aparatów radiowych. Z Wilna wyruszył także litewsko-łotewsko-estoński rajd 205 zabytkowych pojazdów. Łotewskie linie lotnicze airBaltic pomalowały trzy nowe samoloty w kolory flag Łotwy, Estonii i Litwy. Ponadto w dniach 22-23 sierpnia, podczas odbywających się na Łotwie Bałtyckich Dni Filmowych, prezentowane były filmy dokumentalne i materiały archiwalne dotyczące wydarzeń sprzed 30 lat. W celu zacieśnienia współpracy filmowej przedstawiano koprodukcje instytucji filmowych – Narodowego Centrum Filmowego Łotwy, Litewskiego Centrum Filmowego i Estońskiego Instytutu Filmowego. W nawiązaniu do rocznicy protestu Estońska Biblioteka Narodowa zorganizowała konkurs poetycki zainspirowany wierszem Reina Veidemanna z 1989 r. pt. *Zakłęcie wolności*. W wielu muzeach, w tym Muzeum Okupacji i Wolności (Vabamu) w Tallinie, otwarte zostały wystawy prezentujące materiały archiwalne upamiętniające te wydarzenia. Wystawy fotografii i prezentacje filmów odbyły się m.in. w Ankarze, Berlinie, Kiszyniowie, Ottawie, Pradze, Moskwie, Londynie i Warszawie. W przyszłości planowane są cykliczne inicjatywy mające na celu upamiętnienie „bałtyckiego łańcucha” i przygotowanie się do celebracji symbolicznej 50. rocznicy wydarzenia w 2039 r. we wszystkich trzech państwach bałtyckich.

Rocznica wydarzenia była inspiracją do zacieśnienia współpracy także na płaszczyźnie politycznej. Już wcześniej, przy okazji swojej pierwszej wizyty na Łotwie 23 lipca 2019 r., prezydent Litwy Gitanas Nausėda podkreślał wyjątkową jedność narodów bałtyckich, wspólną historię, wartości i interesy oraz wskazał na konieczność ochrony bałtyckiego dziedzictwa. Z kolei na spotkaniu z prezydent Estonii Kersti Kaljulaid Nausėda wzywał do wznowienia regularnych spotkań prezydentów trzech państw bałtyckich w celu zwiększenia integracji gospodarczej i energetycznej, wzmocnienia bezpieczeństwa regionalnego i konsolidacji wspólnych stanowisk w organizacjach międzynarodowych. Ponadto z okazji 30-lecia protestu premier Łotwy Krišjānis Kariņš zaprosił swojego estońskiego i litewskiego odpowiednika – Jūriego Ratasu i Sauliusa Skvernelisa – na nieformalne spotkanie w ramach Bałtyckiej Rady Ministrów, której w tym roku przewodniczy Łotwa. Premierzy podkreślili, że solidarność Litwy, Łotwy i Estonii przyczynia się do realizacji wspólnych interesów i umożliwia szybki rozwój gospodarczo-społeczny. Wyznali także empatię w stosunku do protestujących na rzecz wolności i demokracji w Hongkongu, zaznaczając jednocześnie, że istotne jest, aby unikać przemocy.

Wnioski. „Łańcuch bałtycki” jest przykładem jednej z największych pokojowych, masowych demonstracji na świecie, która ukazuje aspiracje Litwy, Łotwy i Estonii do wyzwolenia się spod władzy Związku Radzieckiego i otwiera drogę do suwerenności Europy Wschodniej. Jest upamiętnieniem jednej z najczarniejszych kart w historii najnowszej państw bałtyckich, ale jednocześnie symbolem jedności, solidarności, wytrwałości i współpracy. Silne poczucie krzywdy i niesprawiedliwości oraz braterstwa i wspólnego celu trzech narodów stało się ważnym

czynnikiem politycznym w przywracaniu wolności i niezależności. „Łańcuch bałtycki” stworzył mit bałtyckiej jedności w wymiarze kulturowym i politycznym. Litwa, Łotwa i Estonia osiągnęły w nim najwyższy stopień współpracy, który od tamtej pory nie został powtórzony. Obecnie wzajemne relacje wynikają z pragmatycznej potrzeby zapewnienia bezpieczeństwa państw ograniczonych własnymi potencjałami. Coroczne wspomnienie „łańcucha bałtyckiego” ma na celu upamiętnienie roli procesu rewolucji demokratycznych i jego znaczenia dla obalania komunizmu w tej części Europy.